

СІВАК О. В.,
ад'юнкт кафедри кримінального права
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.3/.7

ПОЛОЖЕННЯ СТ. 239-2 КК УКРАЇНИ ЯК СПОСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА

У статті здійснено аналіз відповідності розділу VIII «Злочини проти довкілля» Особливої частини КК України, у тому числі положень ст. 239-2 КК України приписам Конституції України. Проведено розмежування досліджуваного складу злочину від суміжних злочинних посягань. Доводиться відповідність положень ст. 239-2 КК України положенням Основного закону України, а також її унікальність у сфері кримінально-правової охорони прав громадян, що гарантовані Конституцією України.

Ключові слова: *землі водного фонду, конституційні права, Конституція України, Кримінальний кодекс України, відмежування, суміжні злочини.*

В статье проведен анализ соответствия раздела VIII «Преступления против окружающей среды» Особенной части УК Украины, в том числе положений ст. 239-2 УК Украины предписаниям Конституции Украины. Проведено разграничение исследуемого состава преступления от смежных преступных посягательств. Доказывается соответствие положений ст. 239-2 УК Украины положениям Основного закона Украины, а также ее уникальность в сфере уголовно-правовой охраны прав граждан, гарантированных Конституцией Украины.

Ключевые слова: *земли водного фонда, конституционные права, Конституция Украины, Уголовный кодекс Украины, отграничения, смежные преступления.*

The article analyzes the compliance of section VIII "Crimes against the environment" Special part of the Criminal Code of Ukraine, including the provisions of Art. 239-2 of the Criminal Code of Ukraine prescriptions of the Constitution of Ukraine. A distinction was made between the investigated crime and related criminal offenses. There is compliance with the provisions of Art. 239-2 of the Criminal Code of Ukraine by the provisions of the Basic Law of Ukraine, as well as its uniqueness in the field of criminal law protection of the rights of citizens, guaranteed by the Constitution of Ukraine.

Key words: *land of the water fund, constitutional rights, Constitution of Ukraine, Criminal Code of Ukraine, delimitation, related crimes.*

Вступ. Для будь-якої держави конституція завжди виступає основоположним актом для національного законодавства, оскільки містить у собі найголовніші принципи співжиття, закріплює основоположні права та обов'язки, врегульовує всі сфери суспільних відносин. Однією з головних ролей конституції є те, що вона виступає законодавчим актом, на підставі якого будується національне законодавство. У свою чергу, Україна не є виключенням із правила, оскільки вітчизняне законодавство будується у жорсткій відповідності до норм Конституції України. Кримінальний кодекс України, що прийнятий у 2001 році, став прямим свідченням спрямованості державної політики на належну реалізацію конституційних приписів. Досліджуваний склад злочину та розділ VIII «Злочини проти довкілля» Особливої частини КК України, є прямим свідченням реалізації конституційних приписів, визначених у ст. ст. 13, 14, 16 Основного Закону.

Детальним вивченням досліджуваного питання на даний час ніхто з науковців не займався, хоча окремі погляди на дану проблематику можемо віднайти у працях таких науковців,

як С. Б. Гавриш, С. В. Гізімчук, О. О. Дудоров, К. В. Корсак, М. В. Кумановський, Н. А. Лопашенко, В. К. Матвійчук, І. І. Митрофанов, Р. О. Мовчан, Н. В. Нетеса, О. С. Олійник, О. М. Царенко та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування відповідності положень ст. 239-2 КК України приписам Конституції України та доведення актуальності та необхідності досліджуваної норми для врегулювання суспільних відносин у сфері екологічної безпеки шляхом проведення її відмежування від суміжних складів злочинів.

Результати дослідження. Конституція України (далі – КУ), будучи основним законом нашої держави, виступає фундаментом, на якому будується національне законодавство, у тому числі, й Кримінальний кодекс України. Одним з основних завдань конституції є гарантування прав людини і громадянина та забезпечення їх реалізації. До основоположних прав людини і громадянина згідно ст. 16 КУ віднесено забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу [2]. Реалізація положень зазначеної статті у розрізі кримінально-правової охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки здійснена у розділі VIII «Злочини проти довкілля», положення якого спрямовані на реалізацію конституційних принципів щодо охорони суспільних відносин в екологічній сфері.

Також питання забезпечення реалізації прав людини та громадянина на об'єкти довкілля врегульовано положеннями ст. 13 КУ, в якій закріплено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться у межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування у межах, визначених цією Конституцією [2]. У свою чергу, положення зазначеної статті Конституції України у розрізі кримінально-правової охорони реалізовані у приписах ст. 239-2 КК України, яка встановлює межі кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах.

Стаття 14 КУ дає чітке розуміння того, що земельні ресурси є найціннішим природним об'єктом для нашої держави та суспільства, оскільки її положення закріплюють, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [2].

Прийняття ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля» від 15.11.2009 р. та доповнення КК України ст. 239-2 свідчить про спрямованість державної політики як на належне забезпечення, так і на реалізацію конституційних прав людини і громадянина та охорону такого важливого природного об'єкту як землі водного фонду [7].

Однак, позиція законодавця не всім прийшлась до вподоби, оскільки після доповнення КК України ст. 239-2 доволі значна кількість науковців висловились щодо недоцільності положень вказаної статті зазначивши, що вона може бути повноцінно замінена іншими суміжними складами злочинів, які зможуть забезпечити належну охорону земель водного фонду. Щодо зазначеної позиції заперечуємо, оскільки вважаємо, що положення ст. 239-2 КК України є унікальними та вирішують ряд питань, пов'язаних з кримінально-правовою охороною земель водного фонду та забезпеченням реалізації конституційних приписів, які станом до 2009 року у повному обсязі не були реалізовані. Тому, задля підтвердження та обґрунтування висловленої позиції вбачається за необхідне здійснити розмежування досліджуваного складу злочину від суміжних злочинних посягань, з метою доведення необхідності вказаної норми у врегулюванні суспільних відносин, конституційності її положень та забезпечення належного рівня кримінально-правової охорони земель водного фонду, як складової частини довкілля, що дозволяє гарантувати та реалізувати конституційне право на екологічну безпеку.

Вагомий внесок щодо розуміння поняття розмежування та порядку його здійснення зробила Л. П. Брич, яка розробила ґрунтовні підходи у даному питанні, які будуть використані для доведення висловленої позиції. Слід зазначити й про те, що здобутки науковця на сьогодні

дозволяють встановити певні правила, за якими можливо виявляти спільні та відмінні ознаки елементів складів злочинів, що у свою чергу для законодавця виконує допоміжну функцію при вирішенні питання криміналізації діянь, а також при вирішенні питання віднесення новоствореної норми до того чи іншого розділу Особливої частини КК України; науковцям вона надає можливість проводити більш ґрунтовні наукові дослідження; правозастосовцям надає можливість вірно кваліфікувати злочинні посягання та найважливішим є те, що зазначені напрацювання дозволять логічно систематизувати кримінальний закон.

Під поняттям суміжних складів злочинів сьогодні розуміють такі склади, що утворюють пару (групу), кожен з яких має ознаки, які повністю чи частково збігаються за змістом з ознаками іншого складу злочину, що входить у цю пару (групу) (крім загального об'єкта, причинного зв'язку, загальних ознак суб'єкту складу злочину, вини), одночасно кожний з яких містить хоча б одну ознаку, що відрізняється за змістом з відповідними ознаками інших складів з цієї пари (групи), які взаємно виключають можливість наявності одна одної у складах злочинів, яким вони властиві [1, с. 223]. Більш лаконічно поняття суміжних злочинів можна визначити як склади злочинів, що мають одну або кілька збіжних за змістом (спільних) ознак та характеризуються наявністю розмежувальних ознак [1, с. 223].

Щодо терміну розмежування, то воно є похідним від «розмежовувати» та розуміється як процес відділення одного від одного, протиставлення [5, с. 56]. Зміст розмежування складів злочинів полягає у визначенні місця і зв'язків конкретного складу злочину у системі складів злочинів зі спільними ознаками, як її елемента, що здійснюється шляхом порівняння змісту та встановлення відношення між обсягами понять, що відображують кореспондуючі ознаки складів злочинів [1, с. 48]. На важливість питання розмежування одного складу злочину від іншого звертав увагу В. О. Навроцький, зазначаючи, що теорія кримінально правової кваліфікації будується на здійсненні правильного вибору норми шляхом відмежування одного кримінального правопорушення від іншого [9, с. 90].

При здійсненні розмежування, Л. П. Брич рекомендує звернути увагу на те, що розмежувальними не можуть бути ознаки, які в одному складі є обов'язковими, стосовно іншого – кваліфікуючими, або взагалі не є ознаками цього складу злочину [1, с. 211]. Надалі науковець зазначала, що розмежувальну функцію не може виконувати предмет і потерпілий, оскільки вони є явищами матеріального світу, на які здійснюється вплив і тим самим спричиняється шкода суспільним відносинам; поняття, які відображають суспільно небезпечні діяння в одному складі злочину і спосіб вчинення в іншому [1, с. 214].

Вище викладене приводить до висновку, що розмежувальні ознаки це такі ознаки, які є поняттями, що не можуть бути порівняні виходячи з правил формальної логіки, тобто такі, які жодним чином не можуть бути охоплені одне одним. Розмежувальні ознаки – це відмінні за змістом ознаки, поняття про які перебувають у логічному відношенні несумісності [1, с. 217].

Отже, розмежувальні ознаки – це пара (група) таких, що відрізняються між собою за змістом, однойменних ознак, кожна з яких є ознакою окремого складу злочину, і якісно по різному характеризуючи одну й ту саму властивість, яка визначається відповідними ознаками складу, своєю присутністю виключає можливість наявності у цьому складі цієї іншої ознаки і навпаки [1, с. 222]. Наведене визначення дає можливість дійти висновків про те, що проводячи розмежування суміжних злочинів необхідно виявити ознаки, що будуть різнитись за змістом та по різному характеризувати одну й ту саму властивість, виключаючи можливість наявності у суміжному складі такої ознаки та навпаки.

Слід звернути увагу на те, що розмежування знаходиться у нерозривному зв'язку із порівнянням, оскільки за допомогою останнього надається за можливе встановити спільності у суміжних складах злочинів, а вже потім на основі спільності виявити їх відмінності. Так, порівняння – це визнавати подібним, встановлювати схожість; порівнювати – вимірюючи, розглядаючи, досліджуючи і т. ін. які-небудь однорідні предмети, явища тощо, виявляти у них однакові риси або відмінності, переваги або недоліки і т. ін.; зіставляти, прирівнювати [6, с. 548]. Отже, способами визначення місця того чи іншого явища у сфері його існування є

порівняння відповідних об'єктів та визначення їхніх зв'язків з іншими об'єктами – елементами тієї ж системи [1, с. 45].

Приходимо до висновку, що порівняння у контексті суміжності є процесом зіставлення злочинних посягань з метою виявлення у порівнюваних злочинах спільних ознак. Для здійснення правильного порівняння слід користуватись певними правилами: 1) порівнювати варто тільки однорідні предмети і явища; 2) порівнювати предмети і явища можна за такими ознаками, які дійсно мають приблизно однаково важливе і суттєве значення [1, с. 45].

Спираючись на зазначені правила, було здійснено аналіз розділу VIII Особливої частини КК України та визначено, що суміжними із незаконним заволодінням землями водного фонду в особливо великих розмірах будуть виступати злочини, що передбачені ст. ст. 237, 238, 239, 239-1, 242 КК України, оскільки кожен із вказаних злочинів посягає на тотожні з незаконним заволодінням землями водного фонду об'єкти або ж їх об'єкти знаходяться в одній площині. Також, спільним є те, що вказані злочини посягають на відносини у сфері екологічної безпеки.

Що ж до розмежувальних ознак, у розрізі зазначених суміжних до ст. 239-2 КК України злочинів, то у контексті ст. 239-2 та ст. 237 КК України розмежувальними ознаками будуть: спосіб вчинення діяння, суб'єктний склад; ст. 239-2 та 238 КК України розмежовуються за об'єктивною стороною злочинного посягання та суб'єктивним складом; ст. 239-2 та ст. 239 КК України розмежовуються за об'єктивною стороною та за суб'єктивним складом; ст. 239-2 та ст. 242 КК України розмежовуються за об'єктивною стороною, а саме за наслідками злочинного посягання.

Найбільш дискусійним у контексті розмежування є склади злочинів, передбачені ст. 239-1 та ст. 239-2 КК України. Насамперед це пов'язано з формулюванням назв статей, а також з об'єктом посягання, способом вчинення та формою вини. Отже, вважаємо, що дискусії з даного предмету спору є недоречними, висловлену позицію підтверджуємо виявленими розмежувальними ознаками вказаних складів злочинів:

1. розмежування за предметом: у контексті ст. 239-1 КК України предметом злочинного посягання є той ґрунтовий шар земель, який знаходиться на суші та який наділений властивостями родючості. У свою чергу, предметом злочину, встановленого ст. 239-2 КК України, є ґрунтовий покрив земель водного фонду, тобто тих земель, що вкриті водою, і питання родючості таких земель у розрізі ст. 239-2 КК України є не актуальним. Таким чином, вказані землі різняться за своїм цільовим призначенням та властивостями, якими вони повинні бути наділені;

2. розмежовуються вказані склади злочинів і за наслідками злочинних посягань. У контексті ст. 239-1 КК України наслідки полягатимуть у створенні небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля, а також у масовій загибелі об'єктів тваринного чи рослинного світу, спричинення загибелі людей [4, с. 543]. У результаті вчинення дій, передбачених ст. 239-2 КК України, наслідки будуть полягати у фактичному незаконному володінні суб'єктом злочину землями водного фонду [4, с. 545].

Дійсно дискусійним питанням у контексті ст. 239-1 та ст. 239-2 КК України, на наш погляд, є формулювання назв статей, оскільки вони свідчать про те, що злочини фактично посягають на суспільні відносини щодо права власності при умові, що об'єкт злочинного посягання відноситься до об'єктів навколишнього природного середовища. Тобто шкода, яка завдається вчиненням злочинного діяння, розповсюджується як на навколишнє середовище, так і на право власності, тобто на інтереси володільця. Така ситуація ставить під сумнів доцільність перебування зазначених норм у розділі VIII Особливої частини КК України.

Так, наприклад, ст. 185 КК України – крадіжка визначає родовим безпосереднім об'єктом (як і всіх інших злочинів проти власності) відносини власності, тобто відносини щодо володіння, користування та розпорядження майном [4, с. 416]. Предметом же даного злочину є майно, яке має певну вартість і є чужим для винної особи, наприклад: речі (рухомі й нерухомі), грошові кошти, цінні метали, цінні папери [4, с. 416]. Що ж до поняття рухомих та нерухомих речей, то згідно ст. 181 ЦК України до нерухомих речей належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та зміни їх призначення, рухомі ж речі це ті речі, які можна вільно переміщувати у просторі [8]. Таким

чином, можемо стверджувати про те, що, по-перше, земля є нерухомою річчю та згідно ст. 13 КУ є об'єктом права власності Українського народу [2]. По-друге, згідно з положеннями ст. 14 КУ право власності на землю гарантується і це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону [2], а тому можемо стверджувати й про те, що земля та право власності на неї охоплюється родовим і безпосереднім об'єктом ст. 185 КК України і може виступати предметом вказаного злочинного посягання. У зв'язку із викладеним, постає питання доцільності доповнення КК України ст. 239-2, оскільки дії особи, які були спрямовані на незаконне заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах, тобто фактичне викрадення таких земель, можливо кваліфікувати за ознаками складу злочину, передбаченого ст. 185 КК України.

На нашу думку, створення ст. 239-2 та доповнення нею КК України пов'язано з бажанням законодавця виокремити даний об'єкт посягання, придати йому особливої значущості, забезпечити належну реалізацію конституційних принципів. Способом вирішення зазначеної ситуації, на наш погляд, є зміна формулювання назви та диспозиції ст. 239-2 КК України та використання такого формулювання, яке б дозволило визначати основний безпосередній об'єкт не як відносини власності, а як відносини у сфері екологічної безпеки.

Висновки. На підставі викладеного вище дослідження, можемо стверджувати про те, що положення ст. 239-2 КК України у повному обсязі відповідають нормам Конституції України, тим самим сприяючи забезпеченню належного рівня кримінально-правової охорони тих суспільних відносин, які стосуються безпечного довкілля, його збереження, відновлення, а також охорони суспільних відносин щодо забезпечення права на екологічну безпеку та порядку користування природними об'єктами.

Проведене розмежування незаконного заволодіння землями водного фонду в особливо великих розмірах від суміжних складів злочинів дозволило довести індивідуальність положень ст. 239-2 КК України та їх важливість у забезпеченні реалізації конституційних принципів та охорони суспільних відносин.

Список використаних джерел:

1. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів : [монографія] / Л. П. Брич. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 712 с.
2. Конституція України у редакції від 30 вересня 2016 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/paran4204#n4204>.
3. Кримінальний кодекс України у редакції від 02 грудня 2016 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/paran14#n14>.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016.
5. Новий тлумачний словник української мови / уклад: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконт, 2001. – С. 56.
6. Новий тлумачний словник української мови / уклад: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : Аконт, 2001. – С. 548.
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за правопорушення у сфері довкілля : Закон України № 1708-VI від 05.11.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1708-17>.
8. Цивільний кодекс України у редакції від 19.07.2017 року // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
9. Навроцький В. О. Теоретичні проблеми кримінально-правової кваліфікації / В. О. Навроцький. – К. : Атіка, 1999. – 464 с. – С. 90.

